

connexions

Explorant l'economia crítica

vista prèvia >

Els moments de crisi sovint han comportat canvis en el paradigma econòmic dominant. Davant el daltabaix financer iniciat el 2008, però, el pensament neoliberal no només no ha estat apartat sinó que n'ha sortit reforçat. Malgrat tot, les teories de pensament crítiques al capitalisme es van enfortint. L'alternativa a l'economia actual s'obre pas.

Miren Etxezarreta

Catedràtica emèrita d'Economia Aplicada de la UAB

miren.etxezarreta@uab.edu

No hi ha una única explicació

L'Economia no és una disciplina que disposi d'explicacions unitàries. Com en moltes altres disciplines científiques, i especialment en les dites ciències socials, l'Economia lluny de constituir un bloc únic d'explicacions fermes, completes i tancades està conformada per múltiples teories alternatives per un mateix tema on cap de les quals ofereix plantejaments concloents. Diversos autors conformen diferents escoles, interpreten les realitats econòmiques de formes variades i proporcionen diverses alternatives d'actuació.

Aquestes diferències corresponen a les visions diverses que perceben els autors de la realitat, diferències que corresponen a elements històrics però, i sobretot, al punt en què aquests autors se situen. Les nostres societats estan formades per classes socials i la percepció dels fets canvia segons el lloc des d'on se situa l'observador.¹

¹ Això no significa que no es percebin alguns elements semblants, sinó que les causes dels mateixos i les seves conseqüències reben una interpretació i una evolució diferent. Per exemple, una disminució de salaris sempre rebaixarà el cost laboral d'una

L'observador de l'Economia, l'economista, forma part d'una societat i d'un grup social determinat, està conformat per la realitat social i per unes opcions ideològiques específiques en les que conviu. Les pretensions de neutralitat en les ciències socials són una fal·làcia. No és el mateix pretendre mostrar el que mou l'economia des d'una òptica del món dels negocis que des de la percepció de les classes populars. Si es segueix amb més detall el panorama del coneixement econòmic es troben diverses línies de pensament que discrepen fortament entre si, fet que produeix que les recomanacions d'actuació que proposen condueixin a resultats diferents.

L'Economia no és una disciplina neutral sinó que es converteix en un potent instrument de justificació de determinades orientacions d'actuacions polítiques i socials que afecten de manera diferent les classes socials i les persones que disposen d'un poder relatiu d'acord amb el grup social que ocupen i que utilitzen

empresa, però té una interpretació molt diferent de les conseqüències si és des del punt de vista de l'economista, l'empresari o el treballador.

per aconseguir que les decisions de política econòmica que es duguin a terme afavoreixin els seus interessos específics. No es pot entendre ni interpretar l'Economia sense integrar l'anàlisi del poder.

Breu menció de les escoles de pensament econòmic

Per proporcionar una mínima visió adequada de la situació del pensament econòmic, cal fer referència als diversos corrents que existeixen en aquest àmbit, almenys, dels més importants.

En primer lloc, hem de distingir entre el que denominem «el pensament econòmic convencional» o «Economia ortodoxa» i per altra banda, el que anomenem «Economia crítica». En les dues branques trobem un cúmul de versions diferents i també plantejaments crítics tant en relació a la pròpia escola de pensament com a la contrària.

El «pensament econòmic convencional» és el que avui és considerat com la ciència de l'Economia. Els seus defensors, en qualsevol de les seves diverses branques, opinen que

Avui en dia s'igualava el pensament neoclàssic a l'Economia, però és una equiparació errònia. Existeixen alternatives

els únics raonaments vàlids de la realitat econòmica són els d'aquesta Economia ortodoxa, enfront a totes les altres posicions. Durant un llarg període —aproximadament entre 1930 i 1975— l'escola ortodoxa de pensament econòmic dominant va ser el keynesianisme, fundada per John Maynard Keynes (1883-1946). Aquesta corrent, defensava la intervenció del sector públic, una economia regulada i tutelada per l'estat, fet que va suposar la consolidació acadèmica de la política econòmica. El keynesianisme va ser substituït com a corrent hegemònica per l'escola neoclàssica² que avui domina el pensament econòmic, de manera que quan es fa referència a l'Economia apareix com si fos l'única i exclusiva interpretació possible, com si les recomanacions d'actuació que fa fossin incontestables. Avui en dia s'igualava el pensament neoclàssic a l'Economia, però és una equiparació errònia.

² Escola econòmica nascuda a finals del segle XIX, basada en la matematització i l'individualisme metodològic, i centrada en l'estudi del comportament dels actors econòmics en general, i en el funcionament dels mercats mitjançant la llei d'oferta i demanda en particular. Forma la branca principal de l'economia moderna.

Com a contraposició al pensament convencional, es desenvolupa el que anomenem «Economia crítica». Aquesta sorgeix principalment a partir dels treballs de Karl Marx (1818-1883), amb els que s'estableix la gran divisòria en el pensament econòmic que continua en l'actualitat. Però en l'ampli grup del pensament crític existeixen també escoles no marxistes que poden ser útils per a una interpretació més adequada del món real. Constitueix una branca socialment minoritària, sobretot a la professió, però no per això menys sòlida i rigorosa. Pel contrari, permet aprofundir en les arrels que marquen l'evolució del món econòmic real.

En aquest article es revisaran breument algunes de les escoles que poden adscriure's a l'Economia crítica.³ Encara que no tan abundants com les que formen part de l'Economia convencional, són també nombroses, encara que aquí només ens referirem a les que ens semblen més significatives en el context econòmic del segle XXI i d'una economia capitalista globalitzada, ja que no és el

³ El comentari es nodreix principalment del llibre ETXEZARRETA, *¡Para qué sirve la economía!*.

mateix analitzar la situació econòmica del capitalisme del segle XIX, que l'economia global d'aquest segle.

Quines són les escoles de pensament crític que poden ajudar a entendre el funcionament i les dinàmiques d'aquestes economies? Entre elles trobem els institucionalistes que s'inicien a la dècada de 1930; els sraffians que comencen els anys 1960; els postkeynesians de l'últim terç del segle XX fins a l'actualitat; i més recentment apareixen l'Economia ecològica i l'Economia feminista. Totes elles són escoles que discrepen de l'Economia convencional, amb un fort caràcter crític però al mateix temps, en cert sentit, segueixen vinculades al corpus de la mateixa, atès que es desenvolupen en el marc del discurs, les variables principals i les preocupacions de l'Economia convencional. Deixarem pel final una breu consideració sobre el marxisme encara que cronològicament és anterior a aquestes i suposa, en certa manera, l'inici de l'Economia crítica.

L'institucionalisme

En l'Institucionalisme cal distingir dues facetes que s'agrupen sota el

L'anàlisi institucionalista és interdisciplinària, reconeixent com a imprescindibles per a la comprensió dels fenòmens econòmics les aportacions d'altres ciències

mateix nom genèric: l'Antiga Economia Institucional de caràcter crític, i la Nova Economia Institucional, integrada en el pensament neoclàssic i que, per tant, no és crítica.

Malgrat que existeixen diferències significatives entre els institucionalistes tradicionals, tots ells critiquen l'economia neoclàssica de la qual refusen principalment el model de l'home racional maximitzador i l'individualisme metodològic, així com l'absència de les institucions com a element d'anàlisi.

L'institucionalisme veu les relacions de mercat com a resultat de la interacció complexa de les diverses institucions —les normes socials i jurídiques, empreses, estats...— que afecten el comportament dels individus. Per ells, l'Economia és una ciència eminentment social, i l'estudi de les institucions és clau a llarg termini, ja que són aquestes les que marquen les decisions dels subjectes econòmics i és essencial entendre les institucions i la seva centralitat respecte a allò social i a la política econòmica. Aquesta comprensió hauria d'englobar la seva formació, preservació, evolució i declivi.

La seva anàlisi és interdisciplinària, reconeixent com a imprescindibles per a la comprensió dels fenòmens econòmics les aportacions d'altres ciències. No els preocupa massa l'elaboració de teories generals, per tant no tenen línies teòriques essencials. El concepte d'institució els obliga a passar de l'esfera dels principis generals a l'estudi d'allò específic —encara que sigui en permanent evolució—. Pels defensors de l'Antiga Economia Institucionalista no hi ha —i no hi pot haver— sistemes universals «verdaders» predeterminats cap als quals tendeixen en tot moment les forces econòmiques subjacents. És feina de l'economista estudiar les fonts dels conflictes d'interessos en l'estructura social existent, sent el conflicte part integrant del fenomen a estudiar.

En no tenir un cos teòric estable, és difícil discernir en què es basen per a proposar línies de política econòmica, tot i que els seus postulats són similars a una posició intervencionista de tipus keynesià. Tampoc semblen haver avançat en l'anàlisi de com i per què van canviant les institucions.

En conjunt, no aconsegueixen arribar a l'*status* d'una escola de pensament econòmic completa i operativa ni davant el pensament econòmic dominant —versions renovades dels neoclàssics— ni davant aquells que busquen un esquema que permeti una interpretació crítica de les societats actuals o de l'economia global. Malgrat que abans de la Segona Guerra Mundial l'institucionalisme va ser una escola important als EUA, va anar quedant marginada davant el domini dels neoclàssics i mai no va aconseguir establir-se amb força a Europa.

No obstant, dels treballs de l'Antiga Economia Institucional se'n pot extreure interessants aportacions per un enfocament crític de la disciplina i de la realitat econòmica, i per una mirada molt més integrada i realista del que planteja l'Economia convencional. Actualment, els institucionalistes de l'antic paradigma experimenten una certa revitalització⁴ a causa de la creixent insatisfacció de molts analistes i ciutadans amb l'anàlisi i les polítiques del neoliberalisme, així com pel treball de

4 HODGSON (1946), *Economics and Utopia*.

L'aportació d'Sraffa a l'Economia crítica mostra la invalidesa de la teoria de la distribució neoclàssica i la necessitat d'enfocaments diferents de cara a l'anàlisi econòmica

l'economista Geoffrey M. Hodgson (1946) i els seus seguidors.

Al meu entendre, els plantejaments de l'institucionalisme són més útils si s'entén que la realitat social està conformada per les institucions que estableixen el marc en el que s'ha d'estudiar la realitat específica, que aquest marc és canviant —tot i que lentament— i que influeix la conformació de les decisions individuals.

A finals dels anys 1950 s'inicia un altre tipus d'anàlisi institucionalista que gradualment establirà el que es coneix com a Nova Economia Institucionalista, però amb característiques molt diferents a les de l'Antiga Economia Institucionalista. Els autors d'aquesta escola consideren, també, que les institucions marquen les decisions dels subjectes econòmics, però parteixen de que les pròpies institucions són el fruit de les decisions microeconòmiques individuals. No s'allunyen ni de l'individualisme metodològic ni de l'economia neoclàssica, sinó que elaboren el seu sistema sobre aquests paràmetres. Tenen, per descomptat, alguns aspectes de crítica de l'esquema neoclàssic, però fonamentalment es basen en aquests

plantejaments i integren la majoria dels seus elements essencials.

Les noves escoles institucionalistes plantegen les seves idees just al contrari de la vella escola de l'institucionalisme americà: mentre els primers institucionalistes van provar d'introduir a la ciència econòmica conceptes procedents d'altres ciències, els nous institucionalistes proven d'utilitzar els instruments de l'Economia neoclàssica per explicar una àmplia sèrie de fenòmens, entre ells, les institucions socials. Realment inverteixen l'antic institucionalisme, i és per aquest motiu que no els inclourem a l'Economia crítica.

Sraffa i els sraffians

Malgrat que no constitueixen realment una escola de pensament crític ja que tracten elements parcials, l'aportació de Piero Sraffa (1898-1983) i els seus seguidors, fonamentalment, economistes italians, presenta elements de tal importància que sembla útil dedicar-los un comentari.

El treball d'Sraffa, un economista italià singular —va escriure poc, va

escapar-se de les tasques docents i no va ocupar cap càrrec polític ni acadèmic destacat al llarg de la seva dilatada existència—, ha estat devastador per a l'Economia convencional.⁵ El 1925 i 1926 va publicar sengles articles⁶ mostrant que per a l'expansió de la producció no hi ha solució dins de l'esquema de la lliure competència i que l'única forma de lliurar-se del problema era abandonar aquest supòsit i moure's en la direcció de l'anàlisi del monopoli, que implica que és impossible una definició en termes d'equilibri general, nucli central dels neoclàssics. Però va ser el 1960, amb la publicació del seu breu text *Producció de mercaderies per mitjà de mercaderies*⁷ quan Sraffa va executar el cop de gràcia a la teoria neoclàssica de la distribució, posant en qüestió aquesta part essencial de la teoria convencional i constituint un dels aspectes més demolidors per a la mateixa. Va

5 Avui en dia no només no hauria guanyat cap procés d'oposició per a una plaça universitària, sinó que tampoc hauria tingut oportunitat d'opositar.

6 SAFFRA, «Sulle Relazioni fra Costo e Quantità Perdotta» i SAFFRA, «The Laws of Returns under Competitive Conditions».

7 SRAFFA, *Producció de mercaderies per mitjà de mercaderies*.

L'anàlisi postkeynesiana es basa en la distribució de la renda i l'ingrés entre les classes socials, que inclou el conflicte entre classes com a element significatiu

demostrar, amb un detallat procés matemàtic, que el salari no es correspon a l'aportació marginal del treball al procés productiu, ni el benefici correspon a la productivitat marginal del capital, sinó que venen determinats per forces externes referents al sistema social i no només a elements estrictament econòmics.

Els crítics d'Sraffa apunten que aquests arguments tenen un resultat en certa manera sorprenent, ja que queden transformats en una relació aparentment tècnica de «producció de mercaderies per mitjà de mercaderies», sent depurats dels conflictes socials en el que és una inversió total de les inquietuds dels Clàssics. No obstant, els resultats obtinguts tenen unes conseqüències determinants en quant a les relacions socials: en mostrar la necessitat d'un element extern perquè es determini la distribució, es prova que aquesta no depèn de la productivitat marginal dels factors sinó de la correlació de forces socials, del poder i el conflicte entre ambdós factors, i que aquests elements són significatius per a la distribució del producte social, destruint així una de les facetes més importants del sistema neoclàssic.

L'aportació de Sraffa i els sraffians al conjunt de l'Economia crítica ha estat molt fecunda, tant per mostrar radicalment la invalidesa de la teoria de la distribució neoclàssica, com per exposar la necessitat d'enfocaments diferents de cara a l'anàlisi i proporcionar alguns elements que ajudin a orientar el mateix.

Els postkeynesians

S'inicien els anys 1950 i 1960 com a part de la resposta a la nova síntesi neoclàssica que es desenvolupa a partir de la Controvèrsia de Cambridge.⁸

Els postkeynesians agrupen corrents diferents i es nodreixen de múltiples fonts. Ells mateixos reconeixen que la seva identificació és difícil: «l'economia postkeynesiana és un calaix utilitzat per posar el treball d'un grup heterogeni d'economistes que no només estan units pel seu descontentament per l'economia clàssica i les versions de la teoria keynesiana

⁸ Els anys 1970 es va produir un debat entre els autors de la nova síntesi neoclàssica del Massachusetts Institute of Technology —situat a la ciutat de Cambridge dels EUA— i els de la Cambridge University del Regne Unit, de gran interès per a la crítica de l'Economia convencional, malgrat que en aquest text no hi entrem.

d'equilibri general IS/LM,⁹ sinó també pels seus intents de proporcionar enfocaments alternatius coherents d'anàlisi econòmica». ¹⁰ Entre ells cal diferenciar la branca que té el seu origen en Joan Robinson (1903-1983) —reconeguda com la primera autora postkeynesiana i que el 1959 va definir com a tal el corrent— ¹¹ i la dels kaleckians, que recullen el treball de Michal Kalecki (1899-1970), ¹² i per això indirectament el de Marx. ¹³

Els postkeynesians són crítics del pensament neoclàssic i tenen com

⁹ Model que mostra la interacció entre els mercats reals (corba IS) i monetaris (corba LM). El mercat real determina el nivell de renda mentre que el mercat monetari determina el tipus d'interès.

¹⁰ DURLAUF i BLUME (coord), *The new dictionary Palgrave of economics*.

¹¹ Encara que segons els autors postkeynesians Omar Hamouda i Geoffrey Harcourt cap al final de la seva vida Robinson va tornar-se escèptica respecte qualsevol intent de proporcionar una teoria alternativa completa, ja que considerava que seria fum —recollit a ETXEZARRETA, *Crítica a la economia ortodoxa*, p. 638.

¹² Michal Kalecki va ser un economista polonès de base marxista que el 1933, abans que Keynes i independentment d'ell, va proposar un esquema macroeconòmic similar, però més complet, que el de l'economista britànic.

¹³ Segons quina classificació es faci, també es pot incloure els neoricardians o sraffians —Piero Sraffa, Luigi Pasinetti, Gareth Stedman, Edward J. Nell (1935)— i els Institucionalistes. Però en aquest text els hem considerat com a grups i escoles diferents.

La intervenció pública és necessària perquè les economies capitalistes avançades són cícliques i inestables i per si mateixes no poden aconseguir la plena ocupació dels recursos

un dels seus objectius principals el de «promoure una comprensió clara de com funciona l'economia, relacionant l'anàlisi econòmica amb els problemes reals, procurant aproximar els seus plantejaments a la realitat econòmica que vivim».¹⁴

L'interès per aproximar-se a l'economia real obliga els postkeynesians a fer un esforç de realisme, anomenat realisme crític. Per a ells, l'economia no camina cap a l'equilibri. Comparteixen una concepció del temps històric irreversible, on el passat és immutable i el futur incert és insondable, i situen aquesta idea al centre de la seva anàlisi. Aquest procés històric es desenvolupa en el marc de la incertesa, on les expectatives dels agents juguen un paper molt important. Tampoc ignoren la importància de les institucions i reconeixen que el comportament individual està determinat per factors socials i institucionals, així com que els esdeveniments econòmics i els objectius de política econòmica no poden abstrèure's del context polític i social.

¹⁴ ARESTIS, *Economia postkeynesiana: hacia la coherencia*. Traducció feta per l'editor.

Concedeixen una gran importància a la producció, fet pel qual s'interessen per les empreses, distingint entre grans empreses —oligopolístiques—, que són les institucions dominants en l'economia, i petites, més properes a la competència. M. Kalecki introdueix en els seus models l'existència d'un entorn oligopolístic, és a dir que les empreses tenen un poder discrecional i poden fixar els seus marges de benefici per damunt dels grans costos de producció per a generar fons que es destinen a la inversió. Per això, les grans empreses estableixen els «preus administrats», és a dir, els que resulten dels costos de producció més un marge de beneficis, que no corresponen a l'esquema d'oferta i demanda dels neoclàssics. Per la seva banda, els sindicats negocien els salaris per assegurar-se que reben una part justa de la renda real total.

L'economia és modelada com un grup de subsistemes dinàmics, cadascun d'ells interacciona amb tota la resta, influint-los i sent influenciats per ells. Les classes socials, el poder i la distribució de l'ingrés estan al centre de l'anàlisi. Tracten de teoritzar sobre una realitat complexa en un sistema essencialment obert i estructurat.

Per a ells un dels principals objectes d'anàlisi és el constituït per la distribució de la renda i l'ingrés entre les classes socials, que inclou el conflicte entre classes com a elements significatius, si bé proposen resoldre-ho via redistribució per mitjà de la política de rendes, fet que no constitueix una solució sinó una minimització del conflicte. Consideren el diner una variable generada dins del propi sistema —endògena—, la qual cosa permet explicar el caràcter cíclic, inestable i variable del model econòmic.

Els postkeynesians consideren que les economies capitalistes avançades són cícliques i inestables i que, per si mateixes, no poden aconseguir la plena ocupació dels recursos. Per això és necessària la intervenció pública.

Per a ells, la política de rendes —negociada amb els sindicats—¹⁵ és un dels elements clau del funcionament satisfactori del sistema: malgrat

¹⁵ Respecte el paper dels sindicats, fa la impressió que s'interpreten en el context d'abans del daltabaix que van suposar les polítiques antisindicals de Margaret Thatcher i Ronald Reagan a la dècada de 1980 i el període neoliberal que dura des de llavors.

Les economies feminista i ecològica han percebut les grans limitacions que el pensament econòmic existent té envers els seus enfocaments

tot, reconeixen que el funcionament de les corporacions transnacionals i els centres financers poden imposar limitacions considerables a l'aplicació del tipus de polítiques econòmiques a les que es refereix l'anàlisi keynesiana, i consideren que per tant, és molt important que els governs estableixin controls sobre les operacions dels centres transnacionals i financers.

En la versió kaleckiana es plantegen els conflictes que poden sorgir d'una política de plena ocupació. Segons Kalecki l'atur serveix per disciplinar els treballadors, per tant, una política exitosa de plena ocupació conduiria a disminuir la disciplina laboral i a augmentar els salaris.¹⁶ D'aquí sorgeix una pressió empresarial per ignorar la plena ocupació i restringir el salari real, a través d'una política de rendes. Kalecki assenyala que la idea que en una economia capitalista el govern mantindria la plena ocupació si sabés com, és una idea falsa, entre altres raons, pel rebuig del món empresarial als canvis socials i polítics que resultarien de la consolidació de la plena ocupació.

Els propis postkeynesians accepten que el seu enfocament no ha resolt encara determinats problemes que han d'enfrontar per la seva política econòmica, com el tema de la globalització i el debilitament del poder dels estats, fet que els porta a recomanar polítiques de cooperació internacional, i a reconèixer la necessitat d'un estat competent i compromès, i potser, més important, un bon govern.¹⁷

Altres intents

A més d'aquestes escoles, actualment sembla necessari esmentar altres grups de pensament crític que, per la importància que estan aconseguint, aporten modificacions significatives de l'Economia convencional. Es tracta de l'Economia ecològica i de l'Economia feminista. L'Economia ecològica enfoca els problemes referents a la reproducció de la naturalesa i dels recursos naturals mentre que l'Economia feminista es preocupa del manteniment i la reproducció de les persones.

Són dues branques diferents que han percebut les grans limitacions que el pensament econòmic existent —tant l'Economia convencional com l'Economia crítica— té pel tractament del problema que ocupa el centre de les seves inquietuds. Les dues busquen desenvolupar un corpus teòric que s'adeqüi a l'anàlisi de la realitat, principalment des de l'angle dels problemes que els preocupen; però també pretenen analitzar molts altres aspectes de les societats actuals enfront a les limitacions de l'Economia per entendre'ls i afrontar-los.

La rigorositat i abundància dels seus treballs està donant lloc a que les dues construccions apareguin com a espais amb entitat pròpia, realitzant una valuosa i fecunda tasca de renovació de l'Economia.

Malgrat això, no sembla que es puguin considerar com a escoles de pensament econòmic per elles mateixes. Tot i que són molt dures en la crítica i presenten noves maneres de mirar l'economia i la societat, no constitueixen escoles de pensament econòmic general, holístic, diferents de les existents, sinó que utilitzen aquestes per analitzar les societats

16 KALECKI, «Aspectos políticos del pleno empleo».

17 ETXEZARRETA, *Crítica a la economía ortodoxa*, p.680.

Les diferents visions de l'Economia crítica comparteixen en les seves anàlisis els temes de classe, poder i distribució de la renda i de la riquesa

des dels seus objectius, fi i propostes. Encara que des de l'Economia ecològica s'estan fent interessants esforços per desenvolupar una anàlisi social basada en l'energia, no sembla que hagi arribat a aconseguir encara un cos de coneixements generals que permeti considerar-la com una escola completa de pensament. Són, sens dubte, àmbits de reflexió molt importants per cridar l'atenció a problemes de gran magnitud que havien estat ignorats en el món acadèmic i del pensament en general fins fa molt poc, i la seva anàlisi és rellevant, però el seu treball es basa en les teories ja existents. La majoria dels autors d'ambdues branques recorren al pensament econòmic convencional, d'altres semblen aproximar-se més a variants del pensament institucional o postkeynesià i, en els últims anys, s'està produint una interessant revisió de l'anàlisi marxista per tractar aquests dos problemes.

En conclusió, es podria dir que l'ecologia i el feminisme estan realitzant una valuosa crítica al pensament econòmic existent en plantejar problemes de gran magnitud que són tractats molt insatisfactòriament

per les versions tradicionals dels paradigmes existents. Però cap de les dues es pot considerar com a escola; no han arribat a construir una mirada holística particular i exclusiva per tractar, cadascun en el seu camp, ambdós problemes.

Un intent d'avaluació

Existeixen importants diferències entre les escoles crítiques comentades, però també alguns aspectes comuns, com l'èmfasi en la rellevància de l'anàlisi econòmica pels problemes econòmics reals i per la insistència que l'objectiu és fer del món un lloc millor pels homes i dones corrents, produint una societat més justa i equitativa.¹⁸ Els temes de classe, poder i distribució de la renda i de la riquesa es troben al cor d'aquests anàlisis. Aquests aspectes mostren amb claredat la distància que els separa de l'economia neoclàssica. No obstant, aquestes escoles, si bé presenten desenvolupaments que proporcionen línies de molta més

18 En honor a la veritat no es pot dir que els neoclàssics no tenen els mateixos objectius, encara que ells consideren que s'aconsegueixen automàticament a través de mercats competitius. ETXEZARRETA, *Crítica a la economia ortodoxa*, p.610.

profunditat i realisme accepten bastants plantejaments parcials de l'Economia convencional, permetent així l'existència dels autors que desitgen mantenir-se en un àmbit crític però no massa allunyats de l'Economia convencional.

Malgrat la valuosa aportació d'aquestes escoles per afegir millores parcials al plantejament convencional és més difícil acceptar-les com a models complets d'anàlisi. Ni la corrent institucionalista, ni l'esquema sraffià, aconseguen integrar els diversos aspectes fonamentals per a l'anàlisi econòmica. Són més rics en els seus aspectes negatius que en la construcció positiva d'un sistema alternatiu integrat, que tampoc sembla ser l'objectiu que els seus autors proposaven.

És l'escola postkeynesiana la que més s'està aproximant a un sistema d'anàlisi holística. Encara que ha avançat molt els últims anys, també sorgeixen alguns elements que li impedeixen ser reconeguda com una escola alternativa de pensament econòmic.

Però probablement les escoles crítiques no poden avançar en les seves

L'Economia convencional té la capacitat d'impregnar el pensament a causa de la seva complicitat i estreta relació amb els poders econòmics i polítics dominants als quals serveix

posicions principalment perquè s'enfronten a la potent Economia convencional, que té la capacitat d'impregnar el pensament a causa de la seva complicitat i estreta relació amb els poders econòmics i polítics dominants als quals serveix. El fet que el pensament crític permeti entendre millor la realitat, no és suficient perquè aquestes escoles passin a informar els àmbits de poder, atès que les seves conclusions no són satisfactòries per aquests.

Ens trobem aquí amb una interessant situació que pot merèixer una breu menció: en les crisis del capitalisme anteriors al segle XX, el pensament econòmic —sempre en la seva expressió convencional— va canviar substancialment per adaptar-se als problemes que plantejaven les crisis: la del 1929 va estimular el keynesianisme, la dels anys 1970 va impulsar el retorn dels neoclàssics i va suposar la consolidació del neoliberalisme. Per tant, la crisi del 2007 semblava presentar un ambient social i professional molt adequat per substituir l'esquema neoclàssic i les seves polítiques econòmiques neoliberals. S'hagués pogut pensar que el profund fracàs de l'Economia

clàssica i les recomanacions convencionals en política econòmica preparaven el terreny perquè fos possible un ampli i profund canvi de paradigma. Però no ha estat així i és l'anàlisi econòmica convencional el que segueix dominant la disciplina de l'Economia.

És difícil saber a què és degut aquesta «estabilitat del pensament». Alguns autors assenyalarien que aquest fet prova la seva eficàcia. No obstant, si s'observa l'evolució de les economies dels països i de l'economia mundial en el seu conjunt en el que portem de segle XXI, aquesta explicació és problemàtica ja que les economies han experimentat grans turbulències.

És curiós observar que la teoria no ha canviat, però la política econòmica sí. En alguns aspectes de la política econòmica basats en el neoliberalisme no favorables per a les empreses i el capital financer, s'han ignorat les seves recomanacions mentre es seguien fidelment les que suposaven l'austeritat per a la ciutadania. Les empreses i més encara els ens financers dels països occidentals han exigint i utilitzat

àmpliament els recursos del sector públic per enfrontar-se a la crisi, en oberta contradicció amb les recomanacions del pensament dominant. Poques vegades el divorci entre la teoria econòmica dominant i les seves recomanacions i les exigències de la realitat han estat més profundes i patents.

L'economia convencional es manté perquè és la que convé al poder. La seva acceptació o no es modula segons la seva conveniència pel poder de les classes dominants. Per això el pensament crític només pot constituir una branca minoritària sense tenir l'oportunitat de substituir el pensament neoclàssic. A menys que la situació ideològica i política del món es transformi serà difícil que escoles que aporten gran riquesa a la comprensió del que succeeix —i a les polítiques que poguessin millorar-ho—, aconseguixin transmetre la seva anàlisi en el grau de generalitat i capacitat de decisió suficient. L'Economia convencional segueix impertèrrita en el seu desenvolupament, presentant els interessos de les classes dominants com si fossin els interessos generals de la societat i col·leccionant crèdits

El marxisme considera que cada etapa històrica té les seves lleis de desenvolupament i, per tant, no pot existir una Economia universal i atemporal

i honors amb la seva multiplicació d'elucubracions més i més elaborades.¹⁹

El marxisme

Per acabar aquesta revisió de l'Economia crítica presentem un esquema del pensament marxista, que, iniciat com una crítica als clàssics del segle XVIII i XIX, constitueix encara avui el paradigma crític més radical.

Karl Marx es va proposar realitzar una «crítica de l'economia política», subtítol de la seva obra magna *El capital* publicada el 1867. Té davant seu les conseqüències de la revolució industrial i un capitalisme incipient, i percep un sistema social fundat a partir de l'explotació del treball de les persones per beneficiar els propietaris del capital.

El seu objectiu consistia a identificar les lleis econòmiques que regeixen el sistema capitalista, la seva dinàmica i les relacions que estableix entre les persones. Considerava que cada

etapa històrica té les seves lleis de desenvolupament i, per tant, no pot existir una Economia universal i atemporal.

La característica fonamental del sistema capitalista és l'existència de la propietat privada del capital, fet que porta a que les decisions socials siguin dictades pels propietaris del capital a la cerca del seu benefici particular. Són ells els qui prenen les decisions econòmiques, en comptes de ser preses per satisfer les necessitats humanes.

Marx parteix de la teoria del valor-treball dels economistes clàssics, segons la qual és el treball el que produeix valor. En el capitalisme, el propietari del capital o el seus servidors dirigeixen la producció, compren o lloguen els mitjans de producció i contracten o compren la capacitat de treballar dels treballadors, la seva força de treball, mitjançant el salari.

Per mitjà de l'aplicació del treball humà als mitjans de producció s'obtenen els productes que, convertits en mercaderies —productes que es produeixen i es venen amb

l'únic objectiu d'obtenir beneficis— passen a ser propietat del propietari del capital, de tal manera que aquest es queda amb la diferència entre el valor que el treballador produeix i la quantitat per pagar el seu salari. L'empresari prova de vendre els productes per obtenir un benefici i reproduir de forma permanentment ampliada el mateix procés. En aquest sistema, el que és una relació bàsica entre persones —el propietari del capital i el treballador— «adopta, als seus ulls, la fantàstica forma de relació entre coses».²⁰

Marx mostra d'aquesta forma com a través del procés productiu, el capitalisme aconsegueix extreure dels treballadors un valor superior al que constitueix el seu salari, és a dir la plusvàlua. Conclou, per tant, que per mitjà del procés productiu, el capitalista explota el treballador. Aquesta relació d'explotació entre el propietari del capital i els treballadors és el que es coneix com a relacions de producció capitalistes.

La competència entre capitals requereix constantment l'ampliació

19 Com ho testimonia el prestigi social de molts economistes, dels premis Nobel d'Economia i de les universitats de prestigi.

20 MARX, *El capital*.

L'Estat no és neutre com manté l'explicació liberal, sinó que la seva primera preocupació és la de protegir l'existència permanent i l'estabilitat de les classes dominants

dels mateixos mitjançant el procés d'acumulació de capital, intentant transcendir contínuament els seus propis límits. Tot això condueix a la concentració dels capitals, que són cada cop més grans i estan en menys mans. Partint del capital monopolista i la corporació gegant, que posseeix poder de mercat i competeix estratègicament, el capital pot produir un excedent creixent, i els rendiments de la productivitat del treball beneficien en major mesura les rendes del capital. D'això se'n deriva que els beneficis sobre la renda augmentin i, a més, es reparteixin entre un número menor de grans empreses monopolístiques, que es converteixen en els subjectes principals de l'economia. La demanda efectiva és insuficient per a mantenir l'ocupació completa dels recursos, és a dir, es manté una subutilització crònica dels factors productius creant una situació d'estancament. Així mateix, cada cert temps en el capitalisme es generen crisis econòmiques que disminueixen la riquesa que s'obté en un país i redueixen la utilització dels recursos productius, entre ells el nombre de treballadors. Els treballadors que no aconsegueixen obtenir una feina queden a l'atur, generant per a ells la pobresa,

mentre que els empresaris es beneficien fins i tot d'aquesta situació, ja que els treballadors parats —l'exèrcit industrial de reserva, tal i com els anomena Marx— no estan en situació d'exercir els seus drets, de forma que disminueix la pressió que poden exercir davant dels empresaris.

Des d'aquesta dinàmica essencial al Marx, i sobretot els marxistes posteriors, estudien com el sistema va ampliant els territoris en els que domina i absorbeix totes les facetes de la vida social. El món es va convertint en un espai global on regnen els criteris del capital, si bé de forma desigual.

Encara que Marx no va elaborar mai una teoria de l'estat sistemàtica i completa, va analitzar la naturalesa i el caràcter de l'estat, considerant que aquest és producte d'una llarga i àrdua lluita en la que la classe que ocupa una posició dominant en el procés de producció aconsegueix formar i controlar una institució que s'encarregarà de fer efectiu el conjunt de relacions de propietat favorables als seus interessos. L'estat no és neutre com manté l'explicació liberal, sinó que la seva primera

preocupació és la de protegir l'existència permanent i l'estabilitat d'una forma de societat donada, i per tant, de les classes dominants i la seva reproducció.

Pel contrari no podem trobar en els pensaments de Marx recomanacions de política econòmica com en altres escoles, atès que per a ell no es tracta de gestionar el sistema per a que funcioni millor o pitjor, sinó que pretén eliminar-lo. Una altra cosa és que en el seu treball es puguin trobar anàlisis crítiques de determinades polítiques econòmiques i les seves conseqüències.

Sempre dins el capitalisme, la permanent evolució del sistema va marcant el desenvolupament de les societats en diverses formes i etapes, mentre que els treballadors, la plusvàlua dels quals va sent absorbida pel capital, pretenen constantment superar aquesta divisió. Aquesta és la posició inequívoca de Marx: el capitalisme amplia i consolida la lluita de classes.

Segons Marx, malgrat una tranquil·litat aparent del sistema, s'acumula un enorme descontentament i ràbia

Les previsions de Marx sobre la pobresa de les poblacions sotmeses al capitalisme no es poden considerar tan errònies si l'argument es trasllada a la desigualtat creixent entre persones i països

continguda, que en un moment determinat provocarà una explosió, una revolució social que conduirà a la fi del capitalisme. Aquestes lluites, per a Marx, són el motor principal de la Història: «La història de qualsevol societat ha estat la història de la lluita de classes».²¹

L'eliminació del capitalisme, eventualment, hauria de conduir a la transformació del sistema capitalista, primer en un sistema de transició —el socialisme— i d'aquest cap al comunisme basat en una «associació on el lliure desenvolupament de cadascú serà la condició per al lliure desenvolupament de tothom»²² i on el que es produeix i de quina manera es produeix es pot decidir en funció de les necessitats i desitjos socials, i no del benefici privat.

Marx va lluitar activament per la implementació del socialisme, argumentant que els teòrics socials i les persones desafavorides havien de realitzar una acció revolucionària organitzada per derrocar el capitalisme i aconseguir un canvi socio-

econòmic: «els filòsofs s'han limitat a interpretar el món; el que cal és transformar-lo».²³

A Marx i els clàssics del marxisme els han seguit molts altres autors. S'ha generat així un fecundíssim pensament crític tant sobre la realitat social que genera el capitalisme com en relació al pensament econòmic que molts autors mantenen i desenvolupen fins els nostres dies i que permet entendre la situació i evolució de les societats capitalistes.

La gravetat de la crisi del 2007 i les seves seqüeles han motivat un augment de l'atenció que es presta i una substancial revitalització de les idees marxistes, ja que el capitalisme realment existent ha estat incapaç de resoldre els grans problemes de la humanitat; així, moltes persones han tornat a revisar si el pensador de Treveris proporciona una explicació més adequada i que vagi a les profundes causes de l'evolució del capitalisme i les seves conseqüències. Malgrat això, per a l'ortodòxia segueix sent considerat una

anàlisi desviada i per tant exclosa del corrent principal de la reflexió acadèmica i de les institucions del poder, refusat de totes les formes imaginables.

Tot i la meua valoració positiva sobre la validesa de l'anàlisi marxista per entendre les societats actuals i les seves dinàmiques, el pensament econòmic marxista té també moltes carències. En el pensament de Marx es poden trobar alguns problemes de tipus «tècnic» — com la definició d'alguns conceptes—, alguns errors en fórmules aritmètiques senzilles, algunes debilitats teòriques —com ara l'obtenció dels preus partint dels valors del treball, o la validesa de la tendència creixent de la taxa de beneficis—. Així mateix s'afirma repetidament que la predicció que va fer Marx entorn a l'empobriment secular de la població treballadora era un gran error. És veritat que des que es va fer aquesta predicció molts treballadors en nombroses parts del món han abandonat la pobresa i gaudeixen d'un nivell de vida com el que mai van somiar, però també és veritat que la desigualtat entre les persones i els països no cessa i que, en les últimes dècades, aquesta de-

21 MARX i ENGELS, *Manifest comunista*, p.9.

22 MARX, i ENGELS, *Manifest comunista*, p.34.

23 MARX, *Tesis sobre Feuerbach y otros escritos filosóficos*.

sigualtat està creixent fortament fins a nivells que l'Economia convencional negava. Es diria per tant, que les previsions de Marx sobre la pobresa de les poblacions sotmeses al capitalisme no es poden considerar tan errònies si l'argument es trasllada a la desigualtat creixent entre persones i països. D'altra banda, tampoc no s'estan complint altres prediccions de Marx, com la de que tots els treballadors s'aixecarien en massa contra l'opressió que patien. Ha passat a alguns llocs, però no amb la generalització o en les formes que l'anàlisi de Marx preveia.

Un dels elements que més ha perjudicat el marxisme ha estat la naturalesa del sistema en què es va convertir la URSS i els seus satèl·lits, la seva perversió, així com el seu esfondrament a finals del segle XX. És veritat que la consolidació del que s'esperava que fos una associació lliure de treballadors no va transcórrer per les línies concebudes, i que es va convertir en una dura i molt cruel caricatura del que s'esperava. Però també és veritat que aquest és un tema en el que el pensament marxista té poca responsabilitat, atès que ni Marx ni els teòrics marxistes

de primera hora van elaborar un projecte concret del què havia de ser el socialisme. Si les circumstàncies històriques, els personatges que van formar part del projecte i la tenaç oposició del món desenvolupat va fer desvirtuar i ensorrar el que hagués pogut ser una societat alternativa, no és a causa de la teoria que analitza la naturalesa del capitalisme i la seva evolució, sinó a l'acció pràctica que altres van dur a terme.

En el marxisme existeixen abundants llums i força ombres. Si es presenta el marxisme com a constituent d'un model d'anàlisi completa sense errors i carències, o un Bíblia ideològica a adoptar sense dubtes, s'està cometent un greu error. Marx no va proporcionar un sistema tancat de lògica econòmica. Assenyalar la validesa del marxisme per entendre el capitalisme actual no implica que s'accepti una interpretació acrítica i literal de tot el que va escriure Marx, sinó que es considera que si s'analitza la societat actual basant-se en les línies generals del pensament marxista, es pot entendre millor el que succeeix, per què succeeix, quins són els agents actius en aquesta evolució i les conseqüències que la matei-

xa té. Una espècie de «marxisme pragmàtic» més que una ideologia prèvia. El marxisme, tal com sostenen molts marxistes, és un mètode d'anàlisi, una manera de mirar la realitat per descobrir què s'amaga darrere les aparences, d'acord amb uns paràmetres específics. Em sembla que aquests paràmetres i que aquest mètode permeten captar l'essència del que constitueix la realitat capitalista i la seva evolució. Crec que observar la realitat sota aquest prisma constitueix el millor instrument disponible avui en dia per a interpretar-la. ■

■ Bibliografia

ARESTIS, Philip. «Economía postkeynesiana: hacia la coherencia». A *Cambridge Journal of Economics*, núm. 20, 1996.

ETXEZARRETA, Miren (coord). *Crítica a la economía ortodoxa*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2004.

KALECKI, Michal. «Aspectos políticos del pleno empleo». A *Clásicos*, núm. 21, p. 113-126, 2015.

MARX, Karl. *El capital*. Diverses edicions. 1867.

MARX, Karl i ENGELS, Friederich. *La ideologia alemanya*. València: Edicions Universitat de València, 1991.

MARX, Karl. *Tesis sobre Feuerbach y otros escritos filosóficos*. Mèxic: Grijalbo, 1970.

MARX, Karl. i ENGELS, Friederich. *El manifest comunista*. Barcelona: Edicions Llibreria Universitària de Barcelona, 1997.

DURLAUF, Steven N. i BLUME, Lawrence E. (coord). *The New Dictionary Palgrave of Economics*, vol. 3. Palgrave. 2008.

SRAFFA, Piero. *Producció de mercaderies per mitjà de meraderies*. Barcelona: Edicions 62. 1985.

SAFFRA, Piero. «Sulle Relazioni fra Costo e Quantita Perdotta». A *Annali di Economia*, 1925.

SAFFRA, Piero. «The Laws of Returns under Competitive Conditions». A *EJ*, 1926.

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

REPARTIMENT D'ACTIUS I PASSIUS ENTRE CATALUNYA I L'ESTAT ESPANYOL

EL BALANÇ PATRIMONIAL DE L'ESTAT COM A EINA DE CÀLCUL

JORDI ANGUSTO
MARCEL CODERCH
GEMMA PONS

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

kraje REGIONE APSKRITTO States županije
chantun REGIONE REGIONAL AUTHORITIES REGION
komunitats autònomes REGIONAL AUTHORITIES REGION
LÄNDER województwo MAAKUNTA

EL MIRATGE DE L'AUTOGOVERN EL SISTEMA AUTONÒMIC EN PERSPECTIVA

TONI RÖDON

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

UN NOU MERCAT ENERGÈTIC PER A UN NOU PAÍS

SERGIO UGARTE
MONIQUE VOOGT

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

ESTUDIS POLÍTICS I SOCIOECONÒMICS

www.irla.cat/publicacions